
Ek meneer en jy meneer: hoe word *master* dan gesmeer?*

W.F. Botha, *Buro van die Woordeboek van die Afrikaanse Taal,
Stellenbosch, Suid-Afrika*

Abstract: A new approach to the treatment of racist lexical items. Views on the treatment of racist lexical items are marked by the two extreme viewpoints of exclusion and inclusion with exhaustive treatment. Exclusion may be judged by posterity as falsification of history and inclusion with exhaustive treatment as insensitivity. The article focuses on a new approach in the way of inclusion with limited visible treatment. Racist lexical items are included in the printed dictionary, but with limited and sensitive treatment. An exhaustive treatment in electronic format is however available to the dictionary user on request.

Keywords: LIMITED VISIBLE TREATMENT, ELECTRONIC TREATMENT, ENCODING, EXCLUSION, INCLUSION, MACROSTRUCTURE, MICROSTRUCTURE, RACIST LEXICAL ITEMS

Opsomming: Menings oor die opname van rassistiese leksikale items wissel tussen die twee uiterstes van weglating en opname met volledige behandeling. Weglating mag in die toekoms as verdoeseling of geskiedvervalsing veroordeel word en volledige behandeling as onsensitiwiteit. Die artikel vestig die aandag op 'n nuwe benadering gekenmerk deur opname met beperkte sigbare bewerking. Rassistiese leksikale items word ingesluit in die gedrukte weergawe van die woordeboek, maar met beperkte, sensitiewe bewerking. 'n Volledige elektroniese bewerking is egter op versoek aan die woordeboekgebruiker beskikbaar.

Sleutelwoorde: BEPERKTE SIGBARE BEWERKING, ELEKTRONIESE BEWERKING, ENKODERING, INSLUITING, MAKROSTRUKTUUR, MIKROSTRUKTUUR, RASSISTIESE LEKSIKALE ITEMS, WEGLATING

1. Inleidend

Rassistiese taalgebruik kom waarskynlik in elke taalgemeenskap voor (Hauptfleisch 1993: 87) en dit sou daarom nie vreemd wees as rassistiese taaluitings van een taalgemeenskap na 'n ander oorspoel nie. Vir die doel van 'n bespreking van die leksikografiese hantering daarvan, wil ek 'n rassistiese taaluiting definieer as 'n woord of uitdrukking wat meerderwaardigheid, vooroordeel,

* Hierdie artikel is 'n gewysigde weergawe van 'n referaat wat in Julie 1995 by die LVSA jaarkongres gelewer is.

antagonisme, diskriminasie of vernedering ten opsigte van 'n bepaalde ras weerspieël.

2. Ontlening van rassistiese taalgebruik

In Engels is die woord *kaffir* oorspronklik gebruik om te verwys na 'n inwoner van Kaffraria, 'n streek in Noordoos-Kaapland. Die neerhalende gebruik van *kaffir* in Suid-Afrikaanse Engels, wat die oorspronklike neutrale betekenis verdring het, is ontleen aan die Afrikaanse gebruik van *kaffer* (<Arab. *kafir*, 'n "ongelowige"). Of die neerhalende gebruik van *kaffer* teruggevoer kan word na die gebruik daarvan in Nederlands is moeilik om vas te stel. In die Oos-Indiese besittings van Nederland is die woord gebruik om te verwys na 'n *swart slaaf* (Beets 1926: 862 (4)). Van Riebeeck het in sy dagboek op neutrale wyse met dié woord na swart mense verwys en in die Kompanjiesyd is die woord ook gebruik om na die swart helper van die geweldigere of beul te verwys (Schoonees 1968: 128).

2.1 "Omgekeerde" rassistiese taalgebruik

In die meeste gevalle van rassistiese taalgebruik maak die spreker van 'n taaluiting as aanspreek- of verwysingsvorm gebruik wat deur die aangesprokene of persoon na wie verwys word as beledigend ervaar word. Daar is egter 'n kategorie rassistiese taaluitings wat deur die spreker as beledigend ervaar word, maar nie deur die aangesprokene of die persoon na wie verwys word nie.

Aanspreek- en verwysingsvorme soos die Engelse woorde *master* en *madam* is bedoel om respek te betuig maar word in Suid-Afrika deur sommige sprekers as beledigend ervaar omdat die aangesprokene of persoon na wie verwys word se meerderwaardigheid daardeur te kenne gegee word. Hier is sprake van 'n ongelykheid omdat die respektbetuiging nie wederkerend is nie en die sprekers wat *master* en *madam* gebruik, uitgelewer is aan voornaamaanspreking of -verwysing of rassistiese vorme soos *boy*, *girl*, *nanny* of *maid*. Hierdie tradisie is voortgesit toe *master* en *madam* as leenwoorde in Afrikaans opgeneem is. Naas voornaamaanspreking en -verwysing is tot in die onlangse verlede ook rassistiese vorme soos *outa*, *aia* en *jong* in Afrikaans gebruik in reaksie op respektbetuiging deur middel van *master* en *madam*.

Die gebruik van *master* en *madam* in Afrikaans is egter slegs deel van 'n patroon wat baie lank in Afrikaans gevestig was. *Madam* en sy variante *mêdem* en *mêrrim* vorm deel van die paradigma *miesies*, *missies*, *mies* en *miesie* (al vier lg. vorme uit die Engels *missis* / *missus*), *noi*, *nooi*, *oumies*, *oumiesies*, *ounoi*, *ounooi* met dié verskil dat *madam* as effens minder rassisties as die res van die paradigma aangevoel word. Die hele paradigma kan egter tans as verouderend geëtiketteer word en word verdring deur *mevrou* en *mevrou* wat ook in toenemende mate wederkerend gebruik word.

Master vorm deel van die paradigma *baas, basie, oubaas, oubie* en *seur*. Soos *madam* word *master* eweneens as effens minder rassisties as die res van die paradigma aangevoel. Die hele paradigma kan ook tans as verouderend geëtiketteer word en word al hoe meer deur *meneer* verdring. Insgelyks het *outa* en *jong* verouderd geraak en wen die gebruik van *meneer* al hoe meer veld. Dié ek-meneer-en-jy-meneer-situasie was egter vroeër nie aanvaarbaar nie. 'n Huidige parlamentslid het by geleentheid vertel hoe hy as plaaskind op vindingryke wyse die rassistiese aanspreekvorme tot sy eie voordeel ingespan het. Hy het gereeld die eienaar van die plaas en sy vrou as *ou haas* en *ou ooi* aanspreek sonder dat iemand ooit sy eie slim omkeer van die beledigende situasie ontdek het.

3. Leksikografiese hantering van rassistiese taalgebruik

Die artikel wil voorts fokus op die leksikografiese weerspieëling van rassistiese taalgebruik met spesifieke verwysing na die *master*- en *madam*-paradigmas.

3.1 'n Beleid t.o.v. die hantering van rassistiese taalgebruik deur middel van deursigtige medewerking

Die blote opname van beledigende leksikale items, ongeag daarvan hoe sensitief die items hanteer is, kan in 'n sosiaal-politieke oorgangstyd, soos tans in Suid-Afrika die geval is, as kwetsend beleef word. Hieroor is deeglik besin by die internasionale kongres oor die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die WAT wat van 8 tot 10 Februarie 1994 op Stellenbosch gehou is. Die kongresgangers was verteenwoordigend van al die Afrikaanse spraakgemeenskappe en het ook deelnemers uit Nederland ingesluit. Stukke is vooraf aan kongresgangers beskikbaar gestel met voorbeelde van die hantering van rassismes in vorige WAT-dele en voorstelle vir die toekomstige behandeling van rassismes. Uit die daaropvolgende besprekings tydens die kongres het die Buro 'n voorlopige beleid vir die bewerking van beledigende en sensitiewe leksikale items in die WAT geformuleer. Die voorlopige beleid is aan al die deelnemers aan die genoemde kongres, asook taalgebruikers, taalpraktisyne, taalkundiges en internasionale leksikograwe en metaleksikograwe gestuur vir kommentaar¹.

3.2 Opname van rassistiese leksikale items sonder sigbare bewerking

In die voorlopige beleid is voorgestel dat geen rassistiese leksikale items in die gedrukte WAT verklaar word nie. Simplekse met 'n rassistiese karakter word

¹ Die voorlopige beleid is aan 302 persone gestuur vir kommentaar van wie 63 gerespondeer het.

slegs as trefwoorde opgeneem, as rassisties geëtiketteer en verwys na die volledige behandeling in elektroniese vorm wat op aanvraag beskikbaar is. Komposita waarin hierdie simplekse een van die samestellende komponente is, word slegs elektronies bewerk (Redaksie, Buro van die WAT 1995: 3). Dit kom neer op die opname van rassistiese leksikale items, maar sonder sigbare bewerking in die gedrukte medium.

Indien hierdie beleid op *master* en *madam* toegepas word, sou die artikels in die gedrukte WAT soos volg daar uitsien:

master s.nw. (*rassisties*) Sien Toeligting 5.1.

madam s.nw. (*rassisties*) Sien Toeligting 5.1.

In die Toeligting in die voorwerk van die woordeboek word die gebruiker dan daarop gewys dat die volledige behandeling van rassistiese woorde soos *master* en *madam* en hul komposita in elektroniese vorm bestaan en dat dit op aanvraag beskikbaar is. In die elektroniese manuskrip is die etikettering en meta-taal so neutraal en sensitief as moontlik. Besondere aandag word aan voorbeeldmateriaal bestee: geen kollokasies word gegee nie en sitate waarin rassismes gebruik word om 'n negatiewe houding teenoor bevolkingsgroepe uit te spreek, word ten alle koste vermy (Redaksie, Buro van die WAT 1995: 3).

Die Buro het uiteenlopende reaksie op hierdie beleid ontvang. Dit het gewissel van goedkeuring tot voorwaardelike goedkeuring tot ernstige kritiek. Die belangrikste kritiek was:

- Die Buro mag nie nou inligting weerhou of selfsensuur toepas waar die land wegbeweeg van 'n politieke sisteem wat juis vir die weerhouding van inligting gekritiseer is nie.
- In die gedrukte weergawe van die WAT gee die Buro 'n valse beeld van die werklikheid en maak hom ten opsigte van die hantering van rassismes skuldig aan geskiedvervalsing.
- Dit is die plig van 'n omvattende woordeboek soos die WAT om alle soorte leksikale items op te neem, te verklaar en van gebruiksinligting te voorsien.
- Die koper van 'n gesensureerde WAT sal lewenslank tot 'n woordeboek met onvolledige inligting verbind wees.
- Die elektroniese weergawe is nie toeganklik genoeg nie.
- Die toepassing van die beleid bring 'n opvallende diskrepansie in die hanteringswyse van verskillende soorte lemmas mee (Redaksie, Buro van die WAT 1995: 4).

3.3 Opname van rassistiese leksikale items met beperkte sigbare bewerking

In die tydperk van 'n jaar en 'n half wat verloop het sedert die aanbieding van

die genoemde kongres het Suid-Afrika demokrasie beleef en het daar in die land 'n proses van herbesinning en politieke sowel as sosiale katarsis op dreef begin kom (Redaksie, Buro van die WAT 1995: 5). Die gees van aanvaarding en versoening gee 'n nuwe perspektief op beledigende taalgebruik uit 'n era wat finaal verby is. Teen hierdie agtergrond en met inagneming van alle ontvange kommentaar op die voorlopige beleid, het die Buro die beleid herformuleer.

Dit is in wese 'n beleid van die opname van rassistiese leksikale items, maar met beperkte bewerking in die gedrukte WAT. Rassistiese leksikale items word opgeneem, gedefinieer en van etikette voorsien soos (*rassisties; die gebruik hiervan is uiters neerhalend en aanstootlik*), maar geen voorbeeldmateriaal, kwetsende sinonieme, semantiese opposisies of verwysings word opgeneem nie. Geen enkoderende inligting oor rassistiese leksikale items word dus in die gedrukte WAT verstrekk nie. Daar word wel 'n volledige elektroniese bewerking gedoen wat op aanvraag aan gebruikers beskikbaar gestel kan word.

Indien hierdie beleid op *master* en *madam* toegepas word, sou die artikels in die gedrukte WAT soos volg daar uitsien:

master [ma:s'tər] s.nw., masters; mastertjie. (*rassisties; die gebruik hiervan is aanstootlik*) (*geselstaal; verouderend; as aanspreek- en verwysingsvorm gebruik om respek te betuig, soms ook voor 'n eiennaam*) (Eng.) Meneer. (Veral i.d. W.Kaap opgeteken).
Sien Toeligting 5.1.

Master word na die neutrale sinoniem *meneer* verwys en geen voorbeeldmateriaal word verstrekk nie. Geen verband word gelê met *madam* wat in semantiese opposisie met *master* verkeer nie. As die gebruiker die verwysing na die Toeligting opvolg, word hy daarop gewys dat hy die Buro se elektroniese manuskrip kan raadpleeg vir 'n volledige bewerking van *master*.

By *meneer* tref die gebruiker die volgende bewerking aan:

meneer [mə:ner'] s.nw., menere; meneertjie. (*dikw. as aanspreekvorm en voor 'n eiennaam gebruik*) Manlike persoon, dikw. 'n werkgewer; teenoor *mevrou*: Voorbeeldmateriaal (*kollokasies en sitate*) ...
Sien Toeligting 5.1.

Voorbeeldmateriaal word wel verskaf en die verband word vermeld met *mevrou* wat in semantiese opposisie met *meneer* staan. Die verouderende rassistiese sinoniemparadigma *baas*, *basie*, *master*, *oubaas*, *oubie* en *seur* word egter nie by *meneer* as neutrale sinoniem vermeld nie. Die gebruiker word na die Toeligting verwys waar verduidelik word dat 'n volledige bewerking in elektroniese vorm bestaan.

Madam word op soortgelyke wyse as *master* hanteer, maar met dié verskil dat *madam* ook 'n nie-rassistiese betekenisonderskeiding het, wat volledig bewerk word:

madam [ma'dəm] s.nw., madams; madampie.

1 (*rassisties; die gebruik hiervan is aanstootlik*) (*geselstaal; verouderend; as aanspreek- en verwysingsvorm gebruik om respek te betuig, soms ook voor 'n eiennaam*) (Eng.) *Mevrou of juffrou.*

(Veral i.d. W.Kaap opgeteken).

Sien Toeligting 5.1.

2 (*neerhalend of skertsend; as aanspreek- of verwysingsvorm gebruik*) *Vroulike persoon wat haar meerderwaardig, gemaksugtig of onwillig gedra: Die chauffeur reken tog seker op 'n pond ... Om niks te sê van die madam wat na jou slaapkamer kom ... — jou sakkie uitpak, en al jou klere ... weg pak ... nie, en dan later heel neerbuigend kom sê, dat sy ... gestuur is om te kom vra of sy nie jou hare vir jou sal kam nie (Die Burger, 23 Jul. 1927, 5). "Het jy jou tande geborsel?" vra my ma. Ansie lag. "Ek bedoel ordentlik, madam" (J. Goosen in Sarie, 9 Jun. 1993, 119).*

Mevrou en juffrou word volledig bewerk, maar die verouderende rassistiese sinoniemparadigma madam, mêdem, merrim, mies, miesie, miesies, missies, noi, nooi, oumies, oumiesies, ounoi, ounooi word nie na die definisies vermeld nie.

3.4 Opname en bewerking van rassistiese leksikale items in onsigbare vorm

Alle rassistiese leksikale items wat in afgeskaalde vorm in die gedrukte weergawe van die WAT opgeneem is, word volledig in die elektroniese weergawe bewerk en vir beskikbaarstelling in elektroniese vorm geberg.

Etikettering geskied sorgvuldig en sensitief en die metataal is so neutraal en sensitief as moontlik. Rassistiese sinonieme en semantiese opposisies word vermeld.

Besondere aandag word aan voorbeeldmateriaal bestee. Geen kollokasies word opgeneem nie, en geen sitate word opgeneem waarin rassismes gebruik word om 'n negatiewe houding teenoor enige bevolkingsgroep uit te spreek nie. Geen sitate word opgeneem waarin die goedkeuring van rassisme weer-spieël word nie.

Die bewerking in elektroniese vorm sal op aanvraag ooreenkomstig die Buro se geldende beleid ten opsigte van toegang tot sy databank beskikbaar wees.

Manuskrip van rassistiese leksikale items, elektronies én gedruk, word deur adviseurs van die Buro gekontroleer ten opsigte van korrektheid en sensitiewe hantering (Redaksie, Buro van die WAT 1995: 9).

Die artikel van *master* sou soos volg uitsien in die elektroniese manuskrip:

master [ma:s'tər] s.nw., masters; mastertjie. (*rassisties; die gebruik hiervan is aanstootlik*) (*geselstaal; verouderend; as aanspreek- en verwysingsvorm*

gebruik om respek te betuig, soms ook voor 'n eiennaam) (Eng.) Meneer; teenoor madam: Master, hulle het vir my gesê ek moet die karretjie dryf (P.J. Fourie: Kavaliers, 1962, 18). Sy het mooi geleer by haar oorlee miesies en sy ken haar master se smaak (W. Stockenström: Abjater wat so lag, 1991, 28).

(Veral i.d. W.Kaap opgeteken).

Aanvullend by die gedrukte weergawe word daarop gewys dat *master* in semantiese opposisie staan met *madam*. Sorgvuldig gekose voorbeeldmateriaal word gegee waarin rassismes nie gebruik word om 'n negatiewe houding teenoor enige bevolkingsgroep uit te spreek nie.

Die neutrale sinoniem *meneer* word op soortgelyke wyse hanteer en die gedrukte weergawe word aangevul met die aangawe van die verouderende rassistiese sinoniemparadigma:

meneer [møne:r'] s.nw., menere; meneertjie. (*dikw. as aanspreekvorm en voor 'n eiennaam gebruik*) Manlike persoon, dikw. 'n werkgewer; teenoor mevrou; sin. baas (rassisties; verouderend), master (rassisties; verouderend), oubaas (rassisties; verouderend), oubie (rassisties; verouderend), seur (rassisties; verouderend): Voorbeeldmateriaal (kollokasies en sitate) ...

4. Ten slotte

Die uiteengesette beleid is 'n daadwerklike poging om sensitief te wees ten opsigte van 'n pynlike sosiale werklikheid sonder om ontrou te raak aan die opdrag en tipologiese aard van die WAT as omvattende verklarende woordeboek.

Dit sou nie strydig wees met die sterk preskriptiewe of normatiewe karakter van 'n handwoordeboek indien rassismes eenvoudig net nie in die makrostruktuur opgeneem word nie. Aan die omvattende woordeboek word egter die eis gestel dat die hele woordeskat van 'n taal weergegee moet word en dat die artikels die volle spektrum van taalkundige inligtingstipes moet bevat (Gouws 1989: 69). 'n Omvattende woordeboek mag dus nie die taal- en sosiale werklikheid van sy tyd verdraai deur selektiewe opname in die makrostruktuur nie.

In die toepassing van die uiteengesette beleid ten opsigte van rassistiese taalgebruik, word daar steeds op makrostrukturele vlak voldoen aan die eis van omvattendheid deurdat alle rassistiese items opgeneem word. Daar is egter 'n afskaling van die mikrostrukturele inligting. Die minimum enkodeerende inligting word verstrek deurdat geen voorbeeldmateriaal by rassistiese items verstrek word nie. Binne die Suid-Afrikaanse konteks is dit waarskynlik nie bevorderlik om aan die gebruikers van die WAT hulp te verskaf om self aktief met rassistiese taal om te gaan soos wat die teorie vereis nie.

'n Allesomvattende bewerking in elektroniese formaat is egter op aanvraag tot die beskikking van gebruikers. Die beskikbaarstelling geskied ooreenkomstig die Buro se geldende beleid ten opsigte van toegang tot sy dataverzameling.

Menings oor die opname van rassistiese leksikale items wissel tussen die twee uiterstes van weglating en opname met volledige behandeling. Weglating mag in die toekoms as verdoeseling of geskiedvervalsing veroordeel word en volledige behandeling as onsensitiwiteit. Die nuwe benadering van opname met beperkte sigbare bewerking is 'n poging om 'n bydrae te lewer tot die normalisering van menseverhoudinge in Suid-Afrika sonder om onwetenskaplik te wees.

Verwysings

1. Woordeboeke

- Schoonees, P.C. (Hoofred.). 1968. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal V*. Pretoria: Staatsdrukker.
- Beets, A. e.a. (Reds.). 1926. *Woordenboek der Nederlandse Taal VII*. 'S-Gravenhage: Marthinus Nijhoff.

2. Ander bronne

- Gouws, R.H. 1989. *Leksikografie*. Kaapstad: Academica.
- Hauptfleisch, D.C. 1993. Racist Language in Society and in Dictionaries: A Pragmatic Perspective. *Lexikos* 3 (AFRILEX-reeks 3:1993): 83-139.
- Redaksie, Buro van die WAT. 1995. *Beleid vir die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die Woordeboek van die Afrikaanse Taal*. Ongepubliseerde beleidstuk. Stellenbosch: Buro van die WAT.